

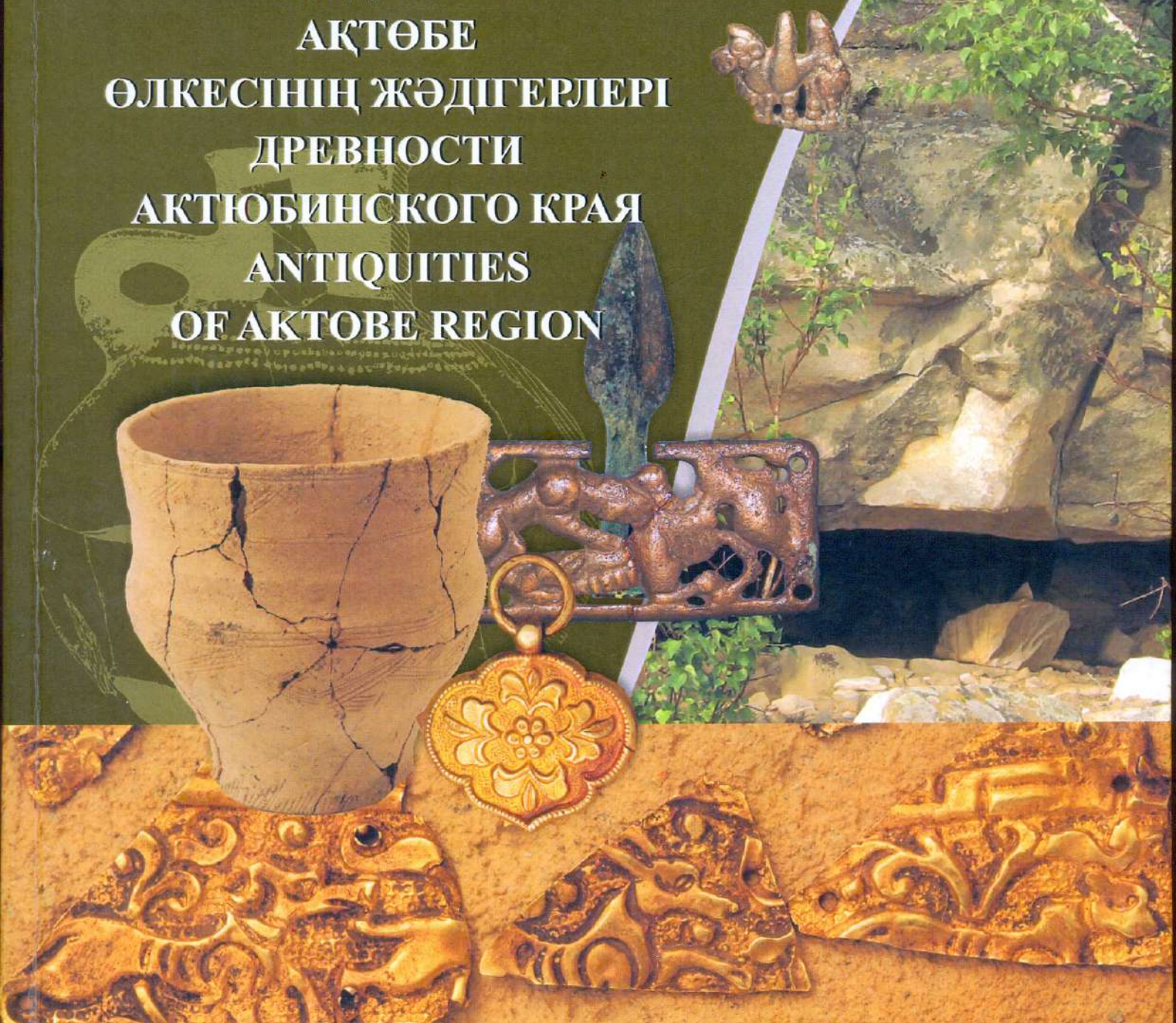

АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫНЫҢ ӘКІМДІГІ
АҚТӨБЕ ОБЛЫСТЫҚ МӘДЕНИЕТ БАСҚАРМАСЫ
ОБЛЫСТЫҚ ТАРИХ, ЭТНОГРАФИЯ ЖӘНЕ АРХЕОЛОГИЯ ОРТАЛЫҒЫ
АКІМАТ АКТЮБИНСКОЙ ОБЛАСТИ
АКТЮБИНСКОЕ ОБЛАСТНОЕ УПРАВЛЕНИЕ КУЛЬТУРЫ
ОБЛАСТНОЙ ЦЕНТР ИСТОРИИ, ЭТНОГРАФИИ И АРХЕОЛОГИИ
AKTOBE REGIONAL AKIMAT
AKTOBE REGIONAL DEPARTMENT FOR CULTURE
REGIONAL CENTER OF HISTORY, ETHNOGRAPHY AND ARCHAEOLOGY

А. А. Бисембаев
М. Н. Дүйсенғали

АҚТӨБЕ
ӨЛКЕСІНІҢ ЖӘДІГЕРЛЕРІ
ДРЕВНОСТИ
АКТЮБИНСКОГО КРАЯ
ANTIQUITIES
OF AKTOBE REGION

АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫНЫҢ ӘКІМДІГІ
АҚТӨБЕ ОБЛЫСТЫҚ МӘДЕНИЕТ БАСҚАРМАСЫ
ОБЛЫСТЫҚ ТАРИХ, ЭТНОГРАФИЯ ЖӘНЕ АРХЕОЛОГИЯ ОРТАЛЫҒЫ
АКИМАТ АКТЮБИНСКОЙ ОБЛАСТИ
АКТЮБИНСКОЕ ОБЛАСТНОЕ УПРАВЛЕНИЕ КУЛЬТУРЫ
ОБЛАСТНОЙ ЦЕНТР ИСТОРИИ, ЭТНОГРАФИИ И АРХЕОЛОГИИ
AKTOBE REGIONAL AKIMAT
AKTOBE REGIONAL DEPARTMENT FOR CULTURE
REGIONAL CENTER OF HISTORY, ETHNOGRAPHY AND ARCHAEOLOGY

Бисембаев А. А.
Дүйсенғали М. Н.

**АҚТӨБЕ
ӨЛКЕСІНІҢ ЖӘДІГЕРЛЕРІ
ДРЕВНОСТИ
АКТЮБИНСКОГО КРАЯ
ANTIQUITIES
OF AKTOBE REGION**

Ақтөбе-2013

УДК 902 (904) (574)

ББК 63.4 (5Каз)

А 37

Редакциялық алқа:

Байтанаев Б.Ә. – ҚР БҒМ ҒК Ә. Х. Марғұлан атындағы Археология институтының бас директоры, т.ғ.д., профессор;

Таймагамбетов Ж.К. – Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті тарих, археология және этнография факультетінің деканы т.ғ.д., профессор;

Евдокимов В.В. – Е. Букетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, археология, этнология және отан тарихы кафедрасының профессоры, т.ғ.д.;

Жауымбаев С.У. – Е. Букетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, археология, этнология және отан тарихы кафедрасының профессоры, т.ғ.д.;

А 37 Ақтөбе өлкесінің жәдігерлері. – Ақтөбе; 2013. - б.160
Древности Актюбинского края.

ISBN 978-601-7433-42-0

Кітап өзінің мазмұнында ең ірі әкімшілік бірлік – Ақтөбе облысының тарихи-мәдени дамуының көрінісінде, Батыс Қазақстан аймағындағы археологиялық зерттеулердің кейбір нәтижелерін келтіруге арналған. Облыс аумағындағы ескерткіштерде ұзақ уақыт бойы жұмыс жүргізген авторлар, қызығушылық танытқан оқырмандар назарына өткенге деген өздерінің көз-қарасын ұсынады.

Басылым археологтарға, этнографтарға, тарихшыларға, оқытушыларға, студенттерге және суразия тарихы мен мәдениетіне қызығушылық танытатын барлық оқырмандарға арналған.

Ғылыми редактор: Мамыров Т.Б. – Ақтөбе облыстық тарих, этнография және археология орталығының аға ғылыми қызметкері, т.ғ.к.

Пікір жазғандар:

Самашев З.С. – Ә.Х. Марғұлан атындағы Археология институты Астана қаласындағы филиалының бас ғылыми қызметкері, т.ғ.д., профессор;

Подушкин А.Н. – Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық институты, т.ғ.д., профессор;

Бейсенов А.З. – ҚР БҒМ ҒК Ә.Х. Марғұлан атындағы Археология институты директорының орынбасары, т.ғ.к.

Ағылшын тіліне аударған:

Трушева А.Т. – АқМПИ ағылшын және шығыс тілдері кафедрасының меңгерушісі, аға оқытушы;
Балдыгарина Р.Б. – Ақтөбе облыстық Достық үйінің методисті;

Қазақ тіліне аударған:

Дуйсенғали М.Н. – Ақтөбе облыстық тарих, этнография және археология орталығының аға ғылыми қызметкері;

Успанова Г.Е. – Ақтөбе облыстық тарих, этнография және археология орталығының методисті;

ҚР БҒМ ҒК Ә.Х. Марғұлан атындағы Археология институтының Ғылыми кеңесі шешімімен баспаға ұсынылды.

№ 3 хаттама 3 шілде 2012 жыл

УДК 902 (904) (574)

ББК 63.4 (5Каз)

А 37

The editorial board:

B.A. Baitanayev - Director of Institute of Archaeology named after A.Kh. Margulan of National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Doctor of Historical Sciences, Professor;

Zh.K. Taimagambetov - Dean of Faculty of History, Archaeology and Ethnology of Kazakh National University named after Al-Farabi, Doctor of Historical Sciences, Professor;

V.V. Yevdokimov - Professor of Department of Archaeology, Ethnology, and National History, Karaganda State University named after E.Buketov, Doctor of Historical Sciences;

S.U. Zhaulymbaev - Professor of Department of Archaeology, Ethnology, and National History, Karaganda State University named after E.Buketov, Doctor of Historical Sciences;

A37 Antiquities of Aktobe region. - Aktobe; 2013. - 160 c.

ISBN 978-601-7433-42-0

The book summarizes the results of archaeological research carried out in Western Kazakhstan through the prism of cultural and historical development of the largest administrative division - Aktobe region. The authors, who have worked at sites for a long time, bring to the attention of the readers their views on the past.

It is written to meet the needs of archaeologists, ethnographers, historians, teachers and students, and those who are interested in the history and culture of Eurasia.

Science editor:

T.B.Mamyrov - Senior Scientific Researcher of the Regional Center of History, Ethnography and Archaeology, Candidate of Historical Sciences.

The reviewers:

Z.S.Samashev - Chief Scientific Researcher of Astana Branch, Institute of Archaeology named after A.Kh. Margulan, Doctor of Historical Sciences, Professor;

A.N.Podushkin - South Kazakhstan State Pedagogical Institute, Doctor of Historical Sciences, Professor;

A.Z.Beissenov - Vice Director of Institute of Archaeology named after A.Kh. Margulan of National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Candidate of Historical Sciences.

Translated into English by:

A.T.Trusheva - Head of the English and Oriental Languages Department, Senior Lecturer
Aktobe State Pedagogical Institute;

R.B.Baldygarina - Methodologist of Regional Friendship House.

Translated into Kazakh by:

M.N. Duysengaly - Senior Scientific Researcher of the Regional Center of History, Ethnography and Archaeology;

G.E.Uspanova - Methodologist of the Regional Center of History, Ethnography and Archaeology.

Published by the decision Academic Council of Institute of Archaeology named after A.Kh. Margulan of National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan. Minutes № 3 of July 3, 2012.

АЛҒЫ СӨЗ ПРЕДИСЛОВИЕ PREFACE

Құрметті оқырман, сен колыңа, өзіміздің Ақтөбе облысы және ірі аймақ - Батыс Қазақстан территориясында жүргізілген археологиялық зерттеулердің бір қатар нәтижелері келтірілген жұмысты алып отырсың.

Археология немесе бейнелеп айтсақ «тарихтың күрекпен қаруланған серігі» айтарлықтай жас ғылымдар қатарында. Ол соңғы бір жарым ғасыр бойында, яғни XIX ғ. екінші жартысы мен XX ғ. қарқынды дамыды. Осы уақыт ішінде адамзат тарихының белгілі ескерткіштерін ашқан орасан зор жұмыстар атқарылды, оның ішінде баршаға танымал - Мысыр перғауындарының зираттары, Қосөзен аралығының ежелгі өркениеттері, Жаңа әлемдегі дамыған мемлекеттердің іздері және тағыда басқалары.

Кәсіби қызметі тікелей тарихпен немесе археологиямен байланысты емес көптеген адамдардың жүзінен, өздерінің жерлеріндегі археологиялық ашулар туралы бұқаралық ақпарат құралдарындағы қандайда бір мәліметтерді естігенде таңқалысты

Уважаемый читатель, ты держишь в руках работу, в которой подведены определенные итоги археологических исследований на территории нашей Актюбинской области и большого региона Западного Казахстана.

Археологическая наука, или как ее образно называют «младшая сестра истории, вооруженная лопатой», достаточно молода. Она особенно динамично развивалась последние полторы сотни лет - во второй половине XIX и в XX вв. За это время были сделаны грандиозные открытия известных памятников человеческой истории, которые у всех на слуху - гробницы египетских фараонов, древнейшие цивилизации Месопотамии, следы развитых государств в Новом свете и многое другое.

У многих людей, чья профессиональная деятельность напрямую не связана с историей или археологией, реакция на сообщения в средствах массовой информации об археологических открытиях в известных им регионах, одинакова - недоуменное выраже-

Dear reader, you are holding a book, which provides a full account of the archaeological research carried out on the territory of our Aktobe region and as well as on the vast area - western Kazakhstan.

Archaeology is considerably young and it is figuratively called "a little sister with a spade". It developed dynamically during the last one hundred and fifty years - in the second half of the XIX and XX centuries. During that period the most important archaeological discoveries were made: the tombs of Egyptian pharaohs, ancient civilizations of Mesopotamia, traces of the development of the New World countries, and others.

Many people who do not come across with the history and archeology due to their professional activities, react to reports broadcasted in the media about the archaeological discoveries in the regions known to them in the same way i.e. with a puzzled expression on their faces and the

байкайсың және олардың көздерінде «біздің жерде көне нәрсе барма» деген сұрақ тұрады? Иә, бар. Біздің аймақ тұрғындарының мәдениетінің жоғары дамығандығы жөнінде деректер өте мол. Африканың солтүстігінде тастан баршаға мәлім пирамидалар тұрғызылып жатқанда, даланың алғашқы бакташылары - көне шұңқырлықтар, көсемдері жерленген орында пирамидаларды саз бен топырақтан түзеп, өздерінің даланы иеленудегі құқықтарын бекітті.

Бұнымен қоса, тіпті кәсіби тарихи сананың өзінде ұзақ уақыт бойы, Ніл өзенінің аңғарынан, Тигр мен Евфрат өзендері аралығынан шалғайдағы далалық аймақтар, артта қалған шетқары өлке ретінде қаралып, бұлар тек отырықшы-жерөңдеуші көршілерінің мәдени жетістіктерін қабылдап соларды жаратып отырды деген сенім болды. Дегенменде, далалық белдеудегі соңғы кездегі археологиялық ашулар «далалық өркениет» секілді терминнің қолданылуының дұрыстығын жан-жақты дәлелдеді. Осыған орай, ұсынылып отырған кітап, кең байтақ және біздің еліміздің қайталанбас аймағы - Батыс Қазақстанда дала тұрғындары мәдениетінің даму жолдарын, бір облыс үлгісінде баяндауға арналды.

ние лица и вопрос «неужели и у нас что-то древнее есть?». Да, есть. Следы развития культуры населения нашего региона весьма многочисленны. В то время как воздвигались из каменных плит известные всем пирамиды на севере Африки, первые пастухи степи — ямники, насыпали земляные пирамиды над своими вождями, закрепляя свое право владения степью.

Да и в профессиональном историческом сознании, длительное время, было весьма крепко убеждение в том, что удаленные от долины Нила, междуречья Тигра и Евфрата степные регионы, являлись отсталой провинцией, только заимствовавшей и перенимавшей культурные достижения оседло-земледельческих соседей. Но последние открытия в археологии степной зоны позволяют вполне справедливо оперировать термином «степная цивилизация». И тому, как развивалась культура степняков в огромном и неповторимом регионе нашей страны-Западном Казахстане, на примере одной области, посвящена эта книга.

question «Is there anything ancient in our region? ». Yes, there is. There are numerous traces of the development of culture of the people of our region. While pyramids were being erected with stone slabs in the north of Africa, the first steppe shepherds - the Yamna ("Pit Grave Culture ") culture people, built earthen pyramids over their leaders' tombs, reinforcing their rights of the steppe.

And even in professional historical opinion for a long time, there has been a strong belief that the steppe regions situated far from the Nile Valley, between the rivers Tigris and Euphrates were backward, just borrowing the cultural achievements of settled agricultural neighbours. But the recent discoveries made in Archeology of the steppe enable us to use the term "steppe civilization." This book is dedicated to the ways of development of nomadic people's culture in the vast and unique area of our country - the Western Kazakhstan, and one region is given as an example of it.

**Арман Бисембаев
Мейрам Дүйсенғали**

**Arman Bissembaev
Meiram Duysengaly**

ЕСКЕРТКІШТЕРДІҢ ЗЕРТТЕЛУ ТАРИХЫ
ИСТОРИЯ ИЗУЧЕНИЯ ПАМЯТНИКОВ
THE STUDY OF MONUMENTS

МАЗМҰНЫ

Алғы сөз.....	4
Ескерткіштердің зерттелу тарихы.....	6
Ақтөбе облысының географиялық сипаттамасы.....	29
Адамзаттың қалыптасуы. Тас дәуірі.....	52
Ежелгі бақташылар мен металлургтер.....	79
Ұлы Даланың салт аттылары.....	111
Батыс Далаларындағы Түріктер және олардың ұрпақтары.....	139
Библиография.....	158

СОДЕРЖАНИЕ

Предисловие.....	4
История изучения памятников.....	6
Географическая характеристика Актюбинской области.....	29
Становление человечества. Эпоха камня.....	52
Древние пастухи и металлурги.....	79
Всадники Великой степи.....	111
Тюрки и их потомки в Западных Степях.....	139
Библиография.....	158

CONTENTS

Preface.....	4
The study of monuments.....	6
Aktobe region: physical features.....	29
Formation of human races. The stone age.....	52
Ancient shepherds and metallurgists.....	79
Riders of the great steppe.....	111
The Turkic people and their descendants in the western steppes.....	139
Bibliography.....	158